

ПІДПРИЄМНИЦТВО,
ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ

ENTREPRENEURSHIP,
TRADE AND EXCHANGE
ACTIVITIES

Свиноус Іван, Гаврик Олеся, Биба Валентина. Методичні підходи до типологізації фермерських господарств. *Економічний дискурс*. 2020. Випуск 1. С. 105-116.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-1-12>

УДК 631.158:331.5
JEL Classification Q12

Свиноус Іван

д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: isvinous@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0346-1596

Гаврик Олеся

к.е.н., доцент кафедри обліку і оподаткування
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: gavrik_olecya@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9816-0253

Биба Валентина

к.е.н., асистент кафедри менеджменту
Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна
E-mail: vbiba584@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9157-3191

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація

Вступ. Однією з умов створення сприятливого середовища для розвитку фермерських господарств на перспективу є обґрунтування методичного інструментарію для проведення їх типологізації на основі системи критеріїв об'єктивного і суб'єктивного характеру. Критеріями типологізації доцільно обрати параметри, що характеризують суттєві ознаки розвитку фермерських господарств, виробничий потенціал, особливості менеджменту та маркетингу, індикатори ефективності виробництва, а також інші важливі показники при розробці стратегії і тактики дій.

Методи. У статті використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення ефективного розвитку

фермерських господарств; статистичний аналіз – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку фермерських господарств; порівняльний – для зіставлення економічних процесів при виробництві сільгосппродукції у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку; діалектичний та абстрактно-логічний – при проведенні теоретичних узагальнень, формуванні висновків.

Результати. При віднесенні господарства до певної категорії враховуються тільки юридичні особливості його реєстрації, але не розмір ресурсів господарства. Як свідчить досвід функціонування суб'єктів у сфері аграрного бізнесу, багато господарств по суті є сімейними і мають відносно невеликі розміри доходу, площі земельної ділянки і поголів'я. Дуже часто фермерські господарства, віднесені до малого бізнесу, виробляють набагато більше продукції, ніж середні сільськогосподарські підприємства.

Перспективи. З метою забезпечення єдності методичних підходів до типологізації суб'єктів агробізнесу пропонується включити до чистих активів вартість сільськогосподарських угідь, як основного засобу виробництва суб'єктів підприємницької діяльності. Інформаційною основою для розрахунку є статистична форма в-зем, в якій відображається площа землекористування, а вартісну складову доцільно визначати на основі методики нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь, що набула чинності в 2017 р. В найближчій перспективі використання методичних підходів до типологізації сільськогосподарських підприємств дасть можливість запровадити ефективну державну і регіональну підтримку виробництва аграрної продукції незалежно від організаційно-правової форми господарювання.

Ключові слова: типологізація, фермерське господарство, критерії, сільськогосподарське виробництво, агробізнес.

Вступ.

Однією з умов створення сприятливого середовища для розвитку фермерських господарств на перспективу є обґрунтування методичного інструментарію для проведення їх типологізації на основі системи критеріїв об'єктивного і суб'єктивного характеру. Критеріями типологізації доцільно обрати параметри, що характеризують суттєві ознаки розвитку фермерських господарств, виробничий потенціал, особливості менеджменту та маркетингу, індикатори ефективності виробництва, а також інші важливі показники при розробці стратегії і тактики дій.

Вважаємо, що необхідність типологізації зумовлена й тією обставиною, що у вітчизняному законодавстві відсутні чіткі економічні критерії віднесення суб'єктів агробізнесу до групи фермерських господарств. По суті, відсутня економічна межа переходу від особистих селянських господарств до фермерських. В Україні юридичні, а не економічні критерії дозволяють віднести господарство до певної форми господарювання на основі державного класифікатора «Класифікація організаційно-правових форм господарювання» (КОПФГ), який розроблено на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 4 травня 1993 р. № 326 «Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики»[1]. Водночас, за чинним законодавством фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян і підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Практичним аспектам діяльності фермерських господарств присвячені праці таких вітчизняних вчених: О. Варченко, В. Горьового, Л. Гнатишина, В. Збарського, В. Іванченко, Р. Любара, П. Макаренка, М. Маліка, В. Мессель-Веселяка, С. Кальченка, В. Плаксієнка, І. Свиноуса, І. Томича, В. Юрчишина, А. Яркового та зарубіжних дослідників: С. Блегборна, М. Бекера, М. Баккетта, Д. Блеккі, Е. Касла, М. Клоусона, А. Нельсона, Г. Хеджеса та ін.

Праці зазначених вище науковців є значним внеском у вивчення питань розвитку фермерських господарств. Водночас, щодо сучасного етапу існує необхідність у поглибленні окремих теоретичних аспектів виникнення й розвитку фермерських господарств, активізації їх функціонування та удосконалення діяльності у нинішніх умовах, визначенні дієвих інструментів державної підтримки та розробці пропозицій щодо посилення позицій фермерських господарств на ринку сільськогосподарської продукції, адаптації загальних принципів до середовища функціонування.

Мета.

Метою статті є узагальнення методичних підходів до типологізації фермерських господарств та обґрунтування напрямків імплементації європейського досвіду щодо класифікації сільгосптоваровиробників.

Методологія дослідження.

У статті використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення ефективного розвитку фермерських господарств; статистичний аналіз – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку фермерських господарств; порівняльний – для зіставлення економічних процесів при виробництві сільгосппродукції у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку; діалектичний та абстрактно-логічний – при проведенні теоретичних узагальнень, формуванні висновків.

Результати.

Як переконують результати досліджень вітчизняних науковців, для більшості малоземельних фермерів вигідніше працювати у формі особистого селянського господарства, ніж мати статус фермерського. Оскільки ведення товарного особистого господарювання не передбачає формування фінансової і статистичної звітності, звільняє від сплати податків та державних зборів тощо [2]. В основному фермерські господарства реєструються у разі об'єднання кількох громадян, один із яких і стає головою фермерського господарства.[3, с. 4.] Вважаємо, що такий підхід до визначення організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі не дає змоги об'єктивно враховувати обсяги товарного виробництва в особистих селянських господарствах, відповідно, обсяги внутрішнього національного продукту (ВВП) відчутно зменшені.

Усунення інституційних неузгодженостей шляхом удосконалення вітчизняного законодавства дозволило б одержати вигоди всім стейкхолдерам, зокрема фермерам, органам державного і місцевого самоврядування, адже не будуть спотворюватися статистичні дані. З метою вирішення вищезазначених проблем доцільно звернутися до досвіду Німеччини, де прийнято Закон «Про сільськогосподарську статистику», який регулює питання класифікації селянських господарств на сімейні та фермерські залежно від площі сільськогосподарських угідь і утримуваного поголів'я сільськогосподарських тварин.

За цим законом фермерським, у Німеччині, вважається господарство, що має не менше 1 га сільськогосподарських угідь, 8 голів великої рогатої худоби на відгодівлі, чи 8 свиней, або 50 голів овець, чи 200 курей-несучок, або 0,3 га садів чи виноградників, або 0,1 га теплиць чи веде інший вид діяльності, що забезпечує отримання певної кількості товарної продукції, у вартісному вираженні не менше нормативного значення в розрахунку з 1 га сільськогосподарських угідь [4].

У США критерієм віднесення сільськогосподарського товаровиробника до фермерського господарства є показник обсягу продажу виробленої продукції, який застосовується із 1975 р. Так, фермерське господарство – це суб'єкт господарювання, який реалізував сільськогосподарську продукцію на суму 1000 дол. США та більше [5].

Основними ознаки фермерського господарства в Україні визначено такі: базується на індивідуальній, дрібногруповій, переважно сімейній формі організації праці; засоби виробництва, включаючи землю, знаходяться у приватній власності селян, хоча певна їх частина може перебувати і в іншій формі володіння або користування; господарство може мати чи не мати статусу юридичної особи; повністю самостійне у прийнятті господарських рішень, розпорядженні створеним продуктом і доходом; виробництво має товарний характер; фермерське господарство несе повну відповідальність за результати господарювання [3].

Ініціатива, ризик і вміння підприємців дають можливість їм із максимальною ефективністю використовувати всі інші економічні ресурси, стимулюють до досягнення позитивних фінансових

результатів і економічне зростання. Отже, підприємницькі здібності поряд із наявністю таких ресурсів, як земля, робоча сила і капітал становлять основу потенціалу розвитку фермерських господарств [6].

Одним із критеріїв віднесення агровиробника до фермерського господарства є мета сільськогосподарської діяльності. Відомо, що мета будь-якого підприємництва полягає в отриманні прибутку. Щодо суб'єкта у сфері аграрного бізнесу, то можливі дві цілі: для дрібнотоварного – задоволення особистих, сімейних і внутрішньогосподарських потреб; для висококонцентрованих – орієнтація виключно на задоволення потреб ринку [7].

Класичним зразком фермерського господарства є американський тип, де основним критерієм їх типологізації розглядається рівень прибутковості. Американські економісти відзначають, що істотні відмінності в доходах надто ускладнюють державну політику підтримки вищезазначеної категорії сільськогосподарських товаровиробників [8].

При цьому, зважаючи на результати діяльності фермерських господарств у США із рівнем доходів, які перевищують 100 тис. дол. США, вони не потребують субсидування в довгостроковому періоді, однак у них виникають ризики через неритмічність отримання доходів на короткому проміжку часу внаслідок коливання кон'юнктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства [9].

Узагальнення публікацій вітчизняних науковців дало підстави для висновку, що розмежування фермерських господарств із низькими рівнями доходів від ведення сільськогосподарської діяльності та особистих селянських господарств утруднено навіть для Державної служби статистики України, оскільки сільські домогосподарства з площею землекористування понад 2 га вона відносить до підприємців у сфері агробізнесу, тобто до ФГ [10].

Важливим критерієм для характеристики фермерського господарства, як переконує практика провідних країн, є наявність сільськогосподарських угідь у користуванні. За даними розподілу господарств країн ЄС за земельними розмірами станом на 2016 р., які здійснюють сільськогосподарську діяльність, у переважній більшості вони мають площу землекористування до 50 га, що відповідає критерію малих вітчизняних фермерських господарств.

Значимо, що у більшості розвинених країн переважною формою сільськогосподарського підприємства є сімейна ферма, що базується здебільшого на праці членів домогосподарства та використовує лише власні засоби виробництва. Проте, у країнах із переважанням висококонцентрованих ферм досить поширеним явищем є застосування найманої праці. Так, у Великобританії наймані працівники становлять понад 1/3 усіх зайнятих в аграрному секторі, у США – трохи більше 30%, в Австралії – 26%, в Данії, Нідерландах і Франції – від 10 до 15% [11].

Отже, нами узагальнено найбільш важливі критерії, за якими слід визначати належність суб'єкта господарювання у сфері агробізнесу до фермерського господарства. Їх застосування дозволяє обґрунтовано виділити велику групу підприємців у сільському господарстві – фермерів, а також запропонувати систему критеріїв класифікації фермерських господарств в Україні.

Так, за кількістю засновників, фермерські господарства доцільно поділити на дві великі групи: односкладові і багатоскладові. Односкладові фермерські господарства представлені єдиним засновником та учасником, який виконує одночасно функції голови фермерського господарства.

Під багатоскладовими фермерськими господарствами слід розуміти колективні форми господарювання, які створюються групою осіб. Такі господарства можна поділити на кілька видів за наступними параметрами: за ознакою обраного членами фермерського господарства режиму спільної власності – а) фермерські господарства, майно яких належить їхнім членам на праві спільної сумісної власності; б) господарства, майно яких належить їхнім членам на праві спільної часткової власності; за ознакою сімейно-родинної належності – а) сімейні, що складаються тільки із членів одного домогосподарства; б) несімейні, учасники яких не перебувають із головою фермерського господарства у родинних стосунках; в) змішані, членами яких можуть бути громадяни, які перебувають і не перебувають у родинних стосунках із головою фермерського

господарства.

За сукупністю критеріїв фермерські господарства, як організаційно-правова форма сільськогосподарських підприємств, поділяються на малі, середні та великі – за методологією Державної служби статистики України; мікро, малі, середні та великі підприємства – за Господарським кодексом України, Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність». Дана обставина зумовлює відсутність чіткого методичного забезпечення щодо обґрунтування інструментів державної підтримки малих форм сільськогосподарських товаровиробників. Подібні колізії виникнуть і за умови скасування 4 групи платників податків по відношенню до господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Відповідно до чинного законодавства України, 94% суб'єктів у сфері агробізнесу відносяться до категорії малих сільськогосподарських товаровиробників. На основі Господарського кодексу передбачається підвищення для сільськогосподарських підприємств критеріїв оцінки, зокрема, мікропідприємства з річним доходом – 350 тис. євро, малі – 8 млн євро, великі підприємства – 40 млн євро. На нашу думку, вищезазначені норми спричинять ситуацію, за якої майже всі господарства корпоративного сектору аграрної економіки будуть відноситися до категорії мікро- та малих підприємств.

Державною службою статистики України протягом тривалого часу також були вироблені критерії реєстрації сільськогосподарських підприємств, напрацьовані наукові підходи і власна класифікація, яка базується на оцінюванні економічної спроможності суб'єктів господарювання. Однак у нинішніх умовах вони стали також об'єктом дискусій, зокрема, критеріями оцінки малого сільськогосподарського підприємства є поголів'я великої рогатої худоби, свиней та кіз – до 50 голів – це мале підприємство, птиці – 500 голів, сільськогосподарські угіддя – 200 га, працюючі – 20 осіб і обсяг доходів – 150 тис. грн. Очевидно, що на сьогодні фіксація доходів малих господарств корпоративного сектору аграрної економіки в розмірі 150 тис. грн, на нашу думку, є некоректною, що вимагає перегляду зазначеного параметра [12].

Необхідно зазначити, що за прийнятою у США методологією усі ферми залежно від обсягу виробництва продукції поділяють на три групи: великі, середні та малі. За даними Американського агентства економічних досліджень, у США прийнята така класифікація ферм з урахуванням мети, стратегій досягнення цієї мети, використання і контролю за ресурсами, показників економічних результатів.

В основу такої класифікації покладено належність тієї чи іншої ферми до сімейного бізнесу або до партнерства та права власності (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікаційні ознаки ферм у США*

Малі сімейні ферми	Великі сімейні ферми	Несімейні ферми
Ферми з ресурсною обмеженістю. Обсяг реалізації менше 100 тис. дол. США в рік, вартість активів менше 150 тис. дол. США, середньорічний дохід власника менше 20 тис. дол. США	Великі сімейні ферми з обсягом продажів від 250 тис. до 499,9 тис. дол. США	Фермерське господарство, яке організовано на основі співпартнерства або кооперації з високоорганізованою структурою управління
Ізольовані ферми. Ферми характеризуються закритістю і віддаленістю. Виробляють продукцію тільки для власного споживання	Дуже великі сімейні ферми, в яких обсяг продажів перевищує 500 тис. дол. США в рік.	
Сімейні ферми. Малі ферми, які орієнтуються на використання ресурсів одного домогосподарства без залучення найманої сили і без додаткових джерел доходу		
Сімейні ферми із залученням робочої сили. Поділяються на низькодоходні з обсягом продажів менше 100 тис. дол. США та високоприбуткові ферми з обсягом продажів від 100 тис. до 249,9 тис. дол. США		

*Джерело: складено на основі узагальнення джерел [13–15].

Згідно з даними аналітичного агентства, в США близько 90% всіх ферм були сімейними, що виключали організацію фермерського господарства на основі кооперації, або корпорацію з впровадженням високоорганізованої системи управління [9]. Сімейні ферми є досить закритими організаційно-правовими формами, контрольованими головою (власником) фермерського господарства.

Однією із робіт, в якій було розглянуто класифікацію селянських господарств на основі збору й обробки даних індивідуального обстеження, можна назвати книгу В.Є. Постнікова «Південно-російське селянське господарство»[16]. Хоча автор не ставив за мету дати характеристику різних груп селянських господарств, тим не менш, це було ним зроблено в процесі виконання завдання – обґрунтування практичних заходів, що сприятимуть розв'язанню аграрного питання.

Практичний інтерес у цій роботі становить спроба автора розглянути зміни в господарському устрої шляхом формування і порівняння статистичних даних по групах селянських дворів. Пояснюючи це, В.Є. Постніков зазначає: «... різноманітність в селянському достатку за групами існує у нас повсюдно та існувала здавна, але в останні десятиліття ця диференціація селянського населення стала проявлятися дуже різко і, навіть, прогресивно зростає». [16, с. 123].

Вперше як групувальну ознаку він використовує економічну характеристику селянського двору. «Ми могли б розчленувати населення на економічні групи за двома ознаками: за розмірами посіву в співвідношенні зі складом робочої сили двору, як ознакою найбільш корінною, і за кількістю продуктивної худоби на душу населення, або двір, маючи на увазі певний склад двору, як ознака, що доповнює першу» [16, с. 156].

Розподіливши досліджувану статистичну сукупність на шість груп селянських господарств (без посіву, засів до 5 десятин, від 5 до 10, від 10 до 25, від 25 до 50, понад 50 десятин на двір), автор проводить аналіз шляхом порівняння отриманих міжгрупових даних. Ці порівняння стали основою для характеристики різних груп селянських дворів.

Перша група – бідні домогосподарства. Автор зазначає, що це несючі домогосподарства і малосючі, які обробляють свою землю наймом чужої худоби. Тому обидві категорії селян – несючі та малосючі, можна розглядати разом; ці категорії належать до домогосподарств, які втрачають своє господарство[16, с. 201].

Друга група – господарства з посівом до 5 десятин на двір, не мають площі для посіву ринкових культур; існування таких господарств можливо лише за умови сторонніх заробітків.[16, с. 203].

Третя група – господарства, що мають посіви менше 10 десятин на двір, і якщо вони все-таки займаються землеробством, то лише тому, що частину свого доходу отримують від сторонніх заробітків і надання у найм власної землі. «Господарське становище цієї частини населення – хитке, тому що в більшості випадків вона не може мати у себе запасів...» [16, с. 204].

Четверта та п'ята група – середні господарства. Господарська самостійність залежить від кількості робочої худоби і чисельності працівників у домогосподарстві. Шоста група – комерційні підприємства, в яких велика частина посівної площі формує продукт, що спрямовується на ринок [16, с. 206].

Таким чином, наявність шести виділених груп свідчить про процес розшарування в сільській громаді, а метод класифікації стає не тільки способом відображення інформації, але й можливість здійснення комплексного аналізу.

Проведена класифікація селянських господарств стала предметом критики у праці В.І. Леніна «Розвиток капіталізму в Росії» [17, с. 791]. Основна частина критики стосується того, що В.Є. Постніков у своїй роботі не врахував становлення нових виробничих відносин, які формуються в нових умовах. «Старе селянство не тільки «диференціюється», воно абсолютно руйнується, перестає існувати, витісняється абсолютно новими типами сільського населення, – типами, які є базисом суспільства з панівним товарним господарством і капіталістичним виробництвом. Це типи – сільська буржуазія (переважно дрібна) і сільський пролетаріат, клас товаровиробників у

землеробстві та клас сільськогосподарських найманих робітників» [17, с. 673].

Пояснення такого бачення процесу В.І. Ленін дає, посилаючись на теорію додаткової вартості К. Маркса, згідно з якою основою економіки є капіталістичний спосіб виробництва матеріальних благ, а головною його ознакою – відділення засобів виробництва від робочої сили. «Розпад селянства, розвиваючи за рахунок середнього селянства його крайні групи, створює два нових типи сільського населення. Перший новий тип – сільська буржуазія або заможне селянство. Сюди відносяться самостійні господарства, торгове землеробство у всіх його різноманітних формах. З цього заможного селянства виробляється клас фермерів, бо оренда землі для продажу хліба відіграє величезну роль в їх господарстві, нерідко більшу, ніж наділ. Селянська буржуазія є, безумовно переважаючою» [17, с. 701].

Інший новий тип – сільський пролетаріат, клас найманих робітників з наділом. Сюди входить «незаможне селянство, в тому числі й абсолютно безземельне, але типовим представником російського сільського пролетаріату є наймит, поденник, чорнороб, будівельний або інший робочий з наділом» [17, с. 751]. За класифікацією, запропонованою В.І. Ленініним, у сільському господарстві існує не п'ять, а тільки три групи селянських господарств: «бідняки (батраки), середняки і заможні», причому середняки є явищем тимчасовим і розшарування їх неминуче з розвитком ринкових відносин.

Класифікації на основі порівняння розмірів залучених ресурсів дозволяють виділити принципово різні не тільки виробничі, а й соціальні групи. Однак питання господарської діяльності – це не стільки витрати, а й дохід, що не був врахований у наведеній класифікації через відмінність принципів їх формування у різних категоріях господарств [17, с. 682]. Введення категорії доходу, а також балансу наявності та використання трудових ресурсів домогосподарства в класифікаційні ознаки дало підстави О.В. Чаянову надати дещо іншу характеристику групам господарств у роботі «Основні ідеї і форми сільськогосподарської кооперації» [18], виділивши при цьому 6 типів селянських господарств.

Дещо розширений підхід у методології класифікації селянських господарств був розглянутий в роботі О.М. Челінцева, який аналізував селянське господарство не тільки як об'єкт виробництва, але і як «місце, де з'єднуються відносини» зовнішніх і внутрішніх факторів, що становлять «1) виробництво необхідних для життя предметів, 2) споживання їх, 3) обмін і 4) той чи інший розподіл доходу, що виражається в кінцевому заробітку господарства» [19].

На думку вченого, виділяючи ознаки класифікації, необхідно враховувати зайнятість у сільському господарстві та промислового виробництва й торгівлі. У кожному виді виробництва селянське господарство має різне відношення до засобів виробництва (праці, капіталу і землі).

При цьому науковці, котрі поділяють положення теорії Маркса про шляхи розвитку сільського господарства, висунули інші критерії класифікації. Так, вони зазначають, що «в ознаках для групувань за величиною господарства немає ніякого соціального змісту. Соціально-економічний тип господарства визначається сукупністю виробничих відносин, у яке дане господарство вступає в процесі своєї господарської діяльності» [20, с. 45].

Дійсно господарство у процесі своєї господарської діяльності, як зазначено в роботі О.М. Челінцева, вступає у різні виробничі відносини, проте марксистичну всю сукупність відносин звели до одного – «відношення власних коштів виробництва до своєї робочої сили, що використовується при посередництві цих коштів у виробництві». Звідси, класи визначено наступним чином: «Лише власні засоби виробництва без власної робочої сили – капітал. Тільки власні засоби виробництва і тільки власна робоча сила – дрібна буржуазія. Без власних засобів виробництва і тільки власна робоча сила – пролетаріат» [20, с. 67]. Навіть прийнявши такий вибір ознак класифікації, можна погодитися із головним – методикою виміру цих показників.

Слід наголосити на доцільності узагальнити підхід до класифікації сільськогосподарських підприємств країн ЄС, де основним критерієм при типологізації аграрних господарств є стандартний випуск продукції, який за своєю сутністю є грошовим вираженням загального обсягу продукції

сільського господарства певного виду в цінах виробника (без урахування витрат на збут), яка отримана за нормальних умов господарювання у середньому в певному регіоні.

При обчисленні стандартного випуску продукції враховується вартість основної та побічної продукції сільського господарства, яка була реалізована за межі господарства або використана сільськогосподарським підприємством для внутрішньогосподарського споживання, а також вартість зміни її запасів. При цьому у вартості продукції не враховуються отримані господарством прямі дотації та субсидії, страхові відшкодування, а також сплачені податки на продукцію, зокрема податок на додану вартість [21].

Для узагальнених груп сільськогосподарських культур або тварин стандартний випуск продукції розраховується як середньозважена величина стандартних випусків продукції, яка входить до їхнього складу та виробляється у конкретному регіоні.

У разі відсутності достатньої інформації для визначення стандартного випуску кожного виду продукції, що входить до певної групи, або якщо наявні окремі дані не є значущими та репрезентативними, розрахунок за укрупненими групами проводиться без деталізації. При цьому отримане узагальнююче значення стандартного випуску продукції основної групи сільськогосподарських культур або тварин використовується для кожного виду включеної до цієї групи продукції.

Інформаційною базою для отримання необхідних даних для розрахунку стандартного випуску продукції є: структурні обстеження у галузі сільського господарства – суцільний сільськогосподарський перепис або інші структурні обстеження, які проводяться між переписами на вибірковій основі; дані державних статистичних спостережень із ведення сільського господарства.

Класифікація сільгосптоваровиробників за кордоном, як і в Україні, виходить із завдання обліку ресурсів, що використовуються в сільському господарстві й удосконалення управління ними з позиції розвитку галузі. Але основним ресурсом сільського господарства є земля, яка якісно неоднорідна і кількісно різномасштабна, її використання має значну диференціацію, що здійснює певний вплив на формування методичних підходів обліку та класифікації її користувачів.

В Україні у нормативно-правових актах є кілька визначень категорії «сільськогосподарський товаровиробник». Так, у Податковому кодексі України зазначено, що: «Сільськогосподарський товаровиробник для цілей глави 1 та 2 розділу XIV цього Кодексу – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання» [22].

Проте, в Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» зазначено, що: «Сільськогосподарський товаровиробник – фізична або юридична особа незалежно від форми власності та господарювання, в якій валовий дохід, отриманий від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, за наявності сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень тощо) та/або поголів'я сільськогосподарських тварин у власності, користуванні, в тому числі й на умовах оренди, за попередній звітний (податковий) рік перевищує 75% загальної суми валового доходу. Це обмеження не поширюється на осіб, які ведуть особисте селянське господарство» [23]. Отже, на основі норм Податкового кодексу сімейне фермерське господарство в статусі підприємця-фізичної особи не має статусу «сільськогосподарського товаровиробника».

Ця обставина ставить під сумнів віднесення до організаційно-правової форми сільськогосподарських підприємств сімейних фермерських господарств, які зареєстровані в статусі фізичної особи. У зв'язку з цим пропонується запровадити для всіх суб'єктів в сфері агробізнесу поняття «сільськогосподарське володіння» або «володіння», що означає єдину одиницю, з технічної та економічної точки зору, що має єдине керівництво та здійснює сільськогосподарську діяльність як основну або другорядну.

Дослідженням встановлено, що у більшості країн визначено перелік показників та їх мінімальні порогові значення, яким повинні відповідати об'єкти, щоб вважатися сільгосптоваровиробниками – «сільськогосподарське володіння».

За методикою FADN (Мережа даних бухгалтерського обліку ферми), щоб бути сільгосптоваровиробником у ЄС необхідно «мати 1 га землі, або якщо землі менше, необхідно продавати або виробляти продукції не менше певного рівня (встановлюється додатково по країнах)» [24]. Однак, щоб вважатися «комерційним сільгосптоваровиробником», який буде включений в щорічне спостереження FADN, необхідно, щоб господарство «мало розмір, достатній для забезпечення повної зайнятості фермера, і забезпечувало б дохід, достатній для існування фермера і його домогосподарства». На практиці це означає, що господарство має отримати більше мінімального порогового розміру стандартизованого валового доходу, що встановлюється на різному рівні для різних країн ЄС.

Висновки і перспективи.

При віднесенні господарства до певної категорії враховуються тільки юридичні особливості його реєстрації, але не розмір ресурсів господарства. Як свідчить досвід функціонування суб'єктів у сфері аграрного бізнесу, багато господарств по суті є сімейними і мають відносно невеликі розміри доходу, площі земельної ділянки і поголів'я. Дуже часто фермерські господарства, віднесені до малого бізнесу, виробляють набагато більше продукції, ніж сільськогосподарські підприємства.

У нинішніх умовах використання методичних підходів до типологізації сільськогосподарських підприємств дає можливість запровадити ефективну державну і регіональну підтримку виробництва аграрної продукції незалежно від організаційно-правової форми господарювання.

З метою забезпечення єдності методичних підходів до типологізації суб'єктів агробізнесу пропонується включити до чистих активів вартість сільськогосподарських угідь, як основного засобу виробництва суб'єктів підприємницької діяльності. Інформаційною основою розрахунку є статистична форма б-зем, в якій відображається площа землекористування, а вартісну складову доцільно визначати на основі методики нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь, що набула чинності в 2017 р.

Визначено, що більшість фермерів не відображають у фінансовій звітності доходи від несільськогосподарської діяльності, щоб не втратити статусу «сільськогосподарський товаровиробник», який передбачає податкові пільги. З метою вирішення цієї проблеми доцільно розширити перелік видів виробничо-господарської діяльності фермерських господарств, які класифікуються як «виробництво сільськогосподарської продукції», включивши до них надання послуг.

В найближчій перспективі використання методичних підходів до типологізації сільськогосподарських підприємств дасть можливість запровадити ефективну державну і регіональну підтримку виробництва аграрної продукції незалежно від організаційно-правової форми господарювання.

Список використаних джерел

1. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004. URL: <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/kspovo/kopfg/>. (дата звернення: 25.01.2020).
2. Шпичак О.М., Свиноус І.В. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність: монографія. К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. 300 с.
3. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>. (дата звернення: 25.01.2020).
4. Кзаки С. Сельскохозяйственные реформы и их перспективы в Центральной и Восточной Европе и бывшем Советском Союзе. *Европейская экономика*. 2007. № 12. 117 с.
5. Никитина А.А. Классификация фермерских хозяйств с учетом зарубежного опыта ведения фермерства. *Региональная экономика: теория и практика. Научно-практический и аналитический журнал*.

2012. №28(259). С. 60–63.

6. Табінський В.А., Колесник Є.О., Сіліна І.С. Аналіз стану фермерських господарств в Україні. *Молодий вчений*. 2016. №6 (33). С. 111–115.

7. Кулінич В.М. Особливості діяльності фермерських господарств як підприємницької форми господарювання. *Економіка АПК*. 2008. №7. С. 52–54.

8. Таран В.В. Структура і ефективність производственных затрат в фермерских хозяйствах США: обзорн. информ. М.: ВНИИТЭИагропром, 2000. 60 с.

9. Черняков Б.А. Крупнейшая в США ферма по производству картофеля. *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. 2004. №2. С. 55–58.

10. Горьовий В.П. Фермерство України: теорія, методологія, практика: монографія. К. : ННЦ ІАЕ, 2007. 570 с.

11. Никитина А.А. Критерии отнесения хозяйств к личным подсобным и фермерским на основе зарубежного опыта. *Региональная экономика: теория и практика. Научно-практический и аналитический журнал*. 2013. №1 (280). С. 49–52.

12. Методичні вказівки щодо складання ф.50-сг, положення Господарського кодексу та Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність». К. 53 с.

13. Черняков Б.А. Типичная американская ферма по производству бройлеров. *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. 2013. №4. С. 50–51.

14. Касл Э., Бекер М. Эффективное фермерское хозяйство ; пер. с англ.и предисловие А.А. Белозерцева. М.: Агропромиздат, 1991. 496 с.

15. Биба В.А., Демчак І.М., Свиноус І.В., Микитюк Д.М., Сидорук О.П. Фермерські господарства: сучасний стан та проблеми розвитку. *Продуктивність агропромислового виробництва: науково-практичний збірник (економічні науки)*. К.: НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2016. №28. С. 43–49.

16. Постников В.Е. Южно-русское крестьянское хозяйство. 2-издание. М., 1907. 392 с.

17. Ленин В.И. Развитие капитализма в России. 5-е изд. ПСС. М.: Издательство политической литературы, 1975. Т. 3. 791 с.

18. Чайнов А.В. Избранные труды. М.: Колос, 1993. 590 с.

19. Челинцев А.Н. Опыт изучения организации крестьянского сельского хозяйства в целях обоснования общественной и кооперативно-агрономической помощи на примере Тамбовской губернии. Харьков : Книгоиздательство «Союз» Харьковського кредитного Союзу Кооперативов, 1919.

20. Анисимов Я.А., Верменичев І.Д., Наумов К.І. Производственная характеристика крестьянских хозяйств различных социальных групп. М. 1927. Т.1. 45 с.

21. Commission Regulation (EC) №1166/2008 of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on farm structure surveys and the survey on agricultural production methods and repealing Council Regulation (EEC) № 571/88. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:321:0014:0034:EN:PDF>. (дата звернення: 25.01.2020).

22. Податковий кодекс України : Закон України від 2.12.2010 р. №2755-17. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (дата звернення: 25.01.2020).

23. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 №469/97-ВР. URL: zakon5.rada.gov.ua. (дата звернення: 25.01.2020).

24. The Farm Accountancy Data Network (FADN) methodology. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/rca/methodology_en.cfm. (дата звернення: 25.01.2020).

Статтю отримано: 11.01.2020 / Рецензування 27.02.2020 / Прийнято до друку: 20.03.2020

Ivan Svyous

Dr. Sc. (in Economics), Professor
Department of Accounting and Taxation
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: isvinous@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0346-1596

Olesya Havryk

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: gavrik_olecya@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9816-0253

Valentyna Byba

Ph.D. (in Economics), Assistant Lecturer
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine

E-mail: vbiba584@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9157-3191

METHODICAL APPROACHES TO TYPOLOGY OF FARMS

Abstract

Introduction. One of the conditions for creating a favourable environment for the development of farms in the future is the substantiation of methodological tools for their typology on the basis of a system of criteria of objective and subjective nature. Criteria for typology should be selected parameters that characterize the essential features of farm development, production potential, features of management and marketing, indicators of production efficiency, as well as other important indicators in developing strategies and tactics.

Methods. The general scientific and special methods of economic research were used in the article, in particular: a systematic approach – in the study of the relationships between phenomena and processes in the system of ensuring the effective development of farms; statistical analysis – in determining the dynamics, structure and effectiveness of farm development; comparative – to compare economic processes in the production of agricultural products in different time periods in order to identify the causal link; dialectical, abstract and logical – in carrying out theoretical generalizations, forming conclusions.

Results. When assigning a farm to a certain category, only the legal features of its registration are taken into account, but not the size of the farm's resources. Many farms are essentially family-owned and have relatively small incomes, land area and livestock according to the experience of entities operating in the field of agribusiness. Very often, farms classified as small businesses produce many more products than the average enterprises.

Discussion. It is proposed to include into the net assets the value of agricultural land as the main means of production of business entities in order to ensure the unity of methodological approaches to the typology of agribusiness entities. The information basis for the calculation is a statistical form of 6-lands, which reflects the area of land use, and the cost component should be determined based on the methodology of normative monetary valuation of agricultural land, which came into force in 2017. In the near future, the use of methodological approaches to the typology of agricultural enterprises will make it possible to introduce effective state and regional support for agricultural production, regardless of the organizational and legal form of management.

Keywords: typologization, farming, criteria, agricultural production, agribusiness.

References

1. Klyasyfikatsiia orhanizatsiino-pravovykh form hospodariuvannia DK 002:2004. *buhgalter.com.ua*. Retrieved from <https://buhgalter.com.ua/dovidnik/kspovo/kopfg/>.
2. Shpychak, O.M., & Svynous, I.V. (2008). *Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy – vytraty, tsiny, efektyvnist* [Sales of products by personal peasant farms - costs, prices, efficiency]. Kyiv, Ukraine : NNTs «Instytut aharnoi ekonomiky».
3. Zakon Ukrainy Pro fermerske hospodarstvo : pryiniaty 19 cherv. 2003 roku № 973-IV. *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
4. Kzaki, S. (2007). Selskokhozyaystvennyye reformy i ikh perspektivy v Tsentralnoy i Vostochnoy Yevrope i byvshem Sovetskom Soyuze [Agricultural reforms and their prospects in Central and Eastern Europe and the former Soviet Union]. *Yevropeyskaya ekonomika* [European economy], 12, 117. [in Rus.]
5. Nikitina, A.A. (2012). Klassifikatsiya fermerskikh khozyaystv s uchetom zarubezhnogo opyta vedeniya fermerstva [Classification of farms based on foreign farming experience]. *Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika*. [Regional economics: theory and practice], 28 (259), 60-63. [in Rus.]

6. Tabinskyi, V.A., Koliesnyk, Ye.O., & Silina, I.S. (2016). Analiz stanu fermerskykh gospodarstv v Ukraini [Analysis of the state of farms in Ukraine]. *Molodyi vchenyi [Young scientist]*, 6 (33), 111-115. [in Ukr.]
7. Kulynych, V.M. (2008). Osoblyvosti diialnosti fermerskykh gospodarstv yak pidpriemnytskoi formy hospodariuvannia [Features of activity of farms as an entrepreneurial form of management]. *Ekonomika APK [Economy AIC]*, 7, 52-54. [in Ukr.]
8. Taran, V.V. (2000). *Struktura i effektivnost proizvodstvennykh zatrat v fermerskikh khozyaystvakh SShA: obzornaya informatsiya* [The structure and efficiency of the production costs in the USA farm economy: an overview]. Moscow, Russia : VNIITelagroprom.
9. Chernyakov, B.A. (2004). Krupneyshaya v SShA ferma po proizvodstvu kartofelya [The largest potato farm in USA]. *Ekonomika sel'skokhozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy [Economics of agricultural and processing enterprises]*, 2, 55-58. [in Rus.]
10. Horovyi, V.P. (2007). *Fermerstvo Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Farming in Ukraine: theory, methodology, practice]. Kyiv, Ukraine : NNTS «Instytut ahranoi ekonomiky».
11. Nikitina A.A. (2013). Kriterii otneseniya khozyaystv k lichnym podsobnym i fermerskim na osnove zarubezhnogo opyta [Criteria for classifying farms to personal subsidiary and farming on the basis of international experience]. *Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika [Regional economics: theory and practice]*, 1(280), 49-52. [in Rus.]
12. *Metodychni vkazivky shchodo skladannia f.50-sh, polozhennia Hospodarskoho kodeksu ta Zakonu Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist'»* [Methodical instructions for drafting of the form 50-sg, the provisions of the Economic Code and the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting»]. Kyiv, Ukraine.
13. Chernyakov, B.A. (2013). Tipichnaya amerikanskaya ferma po proizvodstvu broylerov [Typical American broiler farm]. *Ekonomika sel'skokhozyaystvennykh i pererabatyvayushchikh predpriyatiy [Economics of agricultural and processing enterprises]*, 4, 50-51. [in Rus.]
14. Kasl, E., & Beker, M. (1991). *Effektivnoye fermerskoye khozyaystvovaniye* [Efficient farming]. (A.A. Belozertsev, Trans). Moscow, Russia : Agropromizdat.
15. Byba, V.A., Demchak, I.M., Svnynous, I.V., Mykytiuk, D.M., & Sydoruk, O.P. (2016). Fermerski gospodarstva: suchasnyi stan ta problemy rozvytku [Farms: current state and problems of development]. *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva [Productivity of agro-industrial production]*, 28, 43-49. [in Ukr.]
16. Postnikov, V.Ye. (1907). *Yuzhno-russkoye krestyanskoye khozyaystvo* [South Russian peasant economy]. Moscow, Russia.
17. Lenin, V.I. (1975). *Razvitiye kapitalizma v Rossii* [The development of capitalism in Russia]. Moscow, Russia : Izdatelstvo politicheskoy literatury.
18. Chayanov, A.V. (1993). *Izbrannyye trudy* [Selected works]. Moscow, Russia : Kolos.
19. Chelintsev, A.N. (1919). *Opyt izucheniya organizatsii krestyanskogo sel'skogo khozyaystva v tselyakh obosnovaniya obshchestvennoy i kooperativno-agronomicheskoy pomoshchi na primere Tambovskoy gubernii* [The experience of studying the organization of peasant agriculture in order to justify public and cooperative agronomic assistance on the example of the Tambov province]. Kharkov, Ukraine : Knigoizdatelstvo «Soyuz» Kharkovskogo kreditnogo Soyuzu Kooperativov.
20. Anisimov, Ya.A., Vermenichev, I.D., & Naumov, K.I. (1927). *Proizvodstvennaya kharakteristika krestyanskikh khozyaystv razlichnykh sotsialnykh grupp* [Production characteristics of peasant farms of various social groups]. Moscow, Russia.
21. Commission Regulation (EC) №1166/2008 of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on farm structure surveys and the survey on agricultural production methods and repealing Council Regulation (EEC) № 571/88. [eurlex.europa.eu](http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:321:0014:0034:EN:PDF). Retrieved from <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:321:0014:0034:EN:PDF>.
22. Zakon Ukrainy Podatkoviy kodeks Ukrainy : pryiniaty 2 grud. 2010 roku №2755-17. zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
23. Zakon Ukrainy Pro silskohospodarsku kooperatsiiu : pryiniaty 17 lyp. 1997 roku №469/97-vr. zakon5.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>.
24. The Farm Accountancy Data Network (FADN) methodology. [ec.europa.eu](http://ec.europa.eu/agriculture/rica/methodology_en.cfm). Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/rica/methodology_en.cfm.

Received: 01.11.2020 / Review 02.27.2020 / Accepted 03.20.2020